

A történeti személynévszótárak*

1. Bevezetés. A személynévi adatok fontosságára legkorábban a történettudományi vizsgálatok kapcsán figyeltek fel a kutatók, így már a 19. század első felében megfogalmazódott egy történeti névtár (onomasztikon) létrehozásának gondolata (HORVÁT 1821). A kérdés a 19. században megmaradt főként történészi körben, míg a nyelv- és névtörténeti kutatások 20. századi kibontakozásával párhuzamosan a nyelvészek is csatlakoztak egy ilyen jellegű munka szükségességét hangoztatók táborához (erre l. pl. MELICH 1907: 169, SZABÓ T. 1940: 82, KNEZSA 1943/2001²: 19). A legkorábbi forrásainkra épülő történeti személynévszótár létrehozásának ügyében a múlt század közepén már a nyelvtudomány vette át a kezdeményezést, ugyanakkor BENKŐ LORÁND arra is felhívta a figyelmet, hogy „régii személynéveinkkel foglalkozó szakembereinknek egy pillanatra sem szabad elfelejtezniük arról, hogy elért eredményeik nem raktározódnak el a könyvek mélyén, hanem fontos és állandóan használatos segédeszközök lesznek a más tudományágakkal foglalkozó kutatók kezében” (BENKŐ 1949: 245). Ez a BENKŐ LORÁND által megfogalmazott jogos elvárás azonban az összetett és időigényes feladat eredendő nehézsége mellett egyfajta korlátja is lehetett a személynévtani korpuszok összeállításának, hiszen valóban nagy tudományos felelősséggel jár egy vélhetően sokak által használt interdiszciplináris forrás összeállítása. Szintén hátráltatta a munkát a szótári alapelvek kezdeti kidolgozatlansága, az elvi alapvetések körüli bizonytalanság is. Bizonyára ezek a tényezők együttesen játszottak szerepet abban, hogy a korai személynévek nyelvészeti alapú forrásközlései és feldolgozásai kapcsán immár közel két évszázad után sem beszélünk minden téren megnyugtatóan elvégzett és befejezett feladatokról.

Az alábbiakban a személynévek gyűjtésének programszerű meghirdetésétől, az elért eredmények bemutatásán és értékelésén keresztül a még elvégezendő feladatokig kívánom tudománytörténeti szempontból áttekinteni a kérdéskört. Az ismertetés kronologikus sorrendet követ, az egyes szótári produktumokat a felhasznált forrásanyaghoz kapcsolódó nyelvtörténeti korszakok szerint mutatom be, azokon belül tárgyalom az egyes személynévfajtákat.

2. Tervek és lépések „a magyar Onomasticon” létrehozása érdekében. Habár a korábbi két- vagy többnyelvű szótáraink (pl. MA., PPB.) tartalmaztak szórványosan tulajdonneveket, sőt akár már kisebb névjegyzéket is, melyek között történeti adatok is előfordultak (vö. SZATHMÁRI 1997, 1999; FEKETE 1991), a történeti személynévek rendszeres összegyűjtésének igénye – mint említettem – a 19. századi történeti kutatások kibontakozásával jelent meg. A kutatók hamar felismerték, hogy a tulajdonnevek nyelvi eredetének feltárása nélkül a régi magyar történelem nem ismerhető meg a maga teljességében.

* Készült az ELTE Bölcsészettudományi Karán a Tématerületi Kiválósági Program, a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja, valamint a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) 116414. nyilvántartási számú szerződése támogatásával.

Egy korai adatokat tartalmazó személynévtár hiánya főként a történeti helynévvizsgálatok terén merült fel. HORVÁT ISTVÁN történész már 1821-ben kijelentette, hogy „a magyar Onomasticon nálunk még gyermeki korban sincsen, bár haszna igen nagy lehetne a Genealogia készítésben és a perlekedés folytatásokban. E’ nem képzelt tárgyról keveset mondani annyi még most, mint Nevetséget okozni...” (HORVÁT 1821: 49.) A megállapítást követően a század végéig azonban érdemi lépések alig történtek e téren. JERNEY JÁNOS (1854a) ugyan a Magyar nyelvkinccsek Árpádék korszakából című munkájában közöl névadatokat, de ez még nem tekinthető valódi névtárnak. Művét azzal a szándékkal adta ki, hogy „honi régiségeinkben” elszórtan található „magyar szók eddigelő egy halmozban nem birtoklásából” a kutatás számára adódó hiányosságot pótolja. A gyűjtés felső határaként az Árpád-ház kihalását jelölte meg. Művében a tulajdonnévi szórványokon kívül közszavakat is közölt, többek között a Halotti Beszéd szavait is szócikkbe rendezte. Forrásai között nemcsak oklevelek, hanem Anonymus és Kézai gesztája, több krónika (a 14. századi krónikakompozíció, a Pozsonyi krónika és a Turóczi-krónika), illetve a Váradi Regestrum is szerepelt. A hely- és személyneveket a közszavakkal együtt betűrendben közölte. Megadta az adat évszámát, de a lelőhelyet terjedelmi okokra hivatkozva nem tüntette föl. Ezt az eljárást azonban már kortársai is jogos kifogással illették (vö. JERNEY 1854b: 90). A vitatható gyűjtési és közlési mód ellenére pozitívumként kell elismerni azt, hogy a nyelvi adatokat a szerző megpróbálta azonosítani, címszökeként megadva a szó 19. századi alakját. A közszó- és tulajdonnév-gyűjtemény a JERNEY kutatásai során feltárt adatokat tartalmazta, értelemszerűen teljességre nem törekedhetett.

JERNEY munkájának jelentőségét az adja, hogy „felismerte a nevek kutatásának fontosságát a nyelvi és történeti kérdések megoldásában” (BASKI 1986: 89). Hogy mennyire fontosnak tartotta egy történeti névtár létrehozását,¹ jól példázza, hogy „szózatot” fogalmazott meg „írótlársaihoz” a magyar onomasztikon elkészítése ügyében (JERNEY 1854b). Ebben kiemeli, hogy „helyneveink nagyrésztben a’ személyekéből alakulván, és épen azért, míg tökéletes Onomasticonnal nem birunk, helyneveink iránt sem jöhetünk minden oldalról tisztába” (JERNEY 1854b: 83). Ez az érv később is gyakran előkerült mind történész, mind nyelvész kutatók munkáiban (pl. BENKŐ 1949: 118, 247–248; MIKESY 1970: 204; KRISTÓ 1976: 17; HAJDÚ 2003: 333; l. még fenn, valamint TÓTH 2013: 233). Azt, hogy a majdani névtárat nemcsak történeti, hanem etimológiai jellegűnek képzelte el, néhány személynév (pl. *Csanád, Göncöl, Pentele, Tihany, Ugocsa*) részletes leírása mutatja.

A JERNEY munkáját követő évtizedekben az onomasztikon ügye történeti körökben ugyan rendre előkerült, lényeges előrelépés azonban e téren nem történt. 1861-ben az Árpádkori új okmánytárban ÉRDY JÁNOS megjegyzi egy névmagyarozat kapcsán, hogy „a magyar onomasticon meg volt ugyan kezdve [...], de haladásnak épen nem akar indulni!” (ÁÚO. 2: 247). CSÉPLŐ PÉTER, a Magyar Történelmi Társulat egyik fiatal tagja a Századok hasábjain a Magyar Onomasticon I. Vezetéknevek okmányainkban című tanulmányában (CSÉPLŐ 1872) a családnevek minél korábbi (11. századi) jelenlétét próbálta minden áron igazolni az oklevelek alapján. A problémafelvető jellegű tanulmánynak csupán a megtévesztő címe utal egy majdani magyar névtárral való összefüggésre. Feltehetően azzal a szándékkal íródott, hogy a névtár gyűjtési körét elsődlegesen a „vezetékekben” határozza meg, legalábbis a NAGY IMRE történésztől érkezett kritikai válasz ezt sugallja (NAGY I. 1872). NAGY IMRE a névtárral kapcsolatos munkálatokat a Történelmi

¹ „Egy magyar Onomasticon’ létrejöttét senki nálamnál hőbben nem kívánja, belátván ugyanis annak ugy nyelv- mint történelmi tekintetből hasznos és fölötte fontos voltát” (JERNEY 1854b: 83).

Társulat „különösen fiatalabb” tagtársainak a figyelmébe ajánlja, „minthogy erre hosszabb idő kívántatik” (NAGY I. 1872: 341). Kiemeli, hogy egyelőre még az irányelvek sincsenek lefektetve, azaz nincs egyértelművé téve, hogy mit és hogyan tartalmazzon az onomasztikon. Azt azonban nem támogatja, hogy csupán a vezetéknevekre terjedjen ki, mivel a névtárnak a „helyneveink megmagyarázására is kulcsúl kell szolgálnia”, ezért szerinte a családnevek kialakulása előtti korszak névanyagát is föltétlenül szótárazni kell (NAGY I. 1872: 343). NAGY GYULA a vitához kapcsolódva tovább pontosította az irányelveket azzal, hogy a keresztnévaktól elkülönített tárgyalását szorgalmazta azoknak a névadási módoknak, melyek „a személyek különféle körülményeit és viszonyait meghatározván, őket egymástól elválasztották, s a melyekből fejlődtek aztán a család- vagy vezetéknevek” (NAGY GY. 1872: 488). Ez utóbbiak közé a „nemzetségi neveket”, az „atyai neveket” (ti. a *filius*-os neveket), „a birtokról vagy származási helyről vett neveket”, a „mellékneveket” (pl. *Kopasz, Garázda, Bátor*), valamint a „literatus”-okat (pl. *Páldeák, Jánosdeák*) sorolta. Ennél tovább azonban nem jutott ez a kezdeményezés sem. (A magyar személynévkutatás első szakaszának történetéhez l. még MIKESY 1970.)

A személynévek összegyűjtése és szótárba rendezése kapcsán a továbbiakban KUBINYI FERENC történész érdemeit kell kiemelnünk, aki elsőként próbálta meg tudományos alapon a korai magyar személynévi adatokat névtárba rendezni. Munkája azonban torzóban maradt, mindössze az első kötet látott napvilágot (1891), amely az *Aaron* címszóval kezdődik, és az *Almus*-sal zárul. A szerző műve tartalmát így írja le: a történeti névtár „magában foglalja a hazai krónikákban és oklevelekben elszórva fennmaradt mind azon személynéveket, melyek a régi magyaroknál, illetőleg a Magyarország területén lakott egyéneknél a honfoglalás idejétől kezdve a XIV. évszázad végéig használatban voltak, valamint – az illető kútfők megnevezésével – mind azon személyeknek lehető teljes névsorát, kik ama személynéveket a megjelölt időszakban viselték” (KUBINYI 1891: v).

Érdemei között kell említenünk azt, hogy megpróbálta az adatközlés módszerét kidolgozni. Munkájában nem tematikusan, személynévfajták szerint, hanem kronológiai szempontok alapján kívánta a neveket megjelölni. Az adatközlésben a névvariánsok szerinti rendezőelvet követi, az adatok közötti összefüggéseket ezért csak bonyolult utalásokkal tudja jelezni. Külön szócikkben szerepelnek például az *Ábrahám* név különböző alak- és becenévi változatai (*Ábrám, Ábrán, Ábrahám, Ábránk* stb.). Címszóként a betűhív átírású névalakot emeli ki, viszont a lehetséges olvasatokat is címszavasítja, melyek között utalások jelzik a kapcsolatot. Például az *Ábrán* v. *Ábrány* címszónál utal az *Abran*-ra, ahol tulajdonképpen az előfordulás(ok) adata(i) található(k). Az adatok tartalmazzák a nevet viselő személy társadalmi állását, tiszttségét, családi kapcsolatait, viszont nem az eredeti forrás szövegét idézve, hanem szabad átírásban (pl. „Akus, Gug fia, nyitrai várjobbágy”, 1235–1270; „Aladarius mester, a Csák nemzetségbeli Kata asszony jogi képviselője”, 1297). Többször hosszabb leírást is ad az adott személlyel kapcsolatban. Például Abba comes fia Miklós kapcsán megjegyzi, hogy „birtokaitól megfosztattot mely itéletet I. Lajos király helybenhagyva, hasonnevü fiára is kiterjeszté”, majd a birtokot Kont Miklós nádornak adományozta (KUBINYI 1891: 27). Ezzel nyilván a személyek azonosíthatósága felé tesz egy komoly lépést, de kérdés, hogy egy onomasztikonnak feladata-e ilyen részletes személyleírás közlése. Az adatok személyekhez rendelését azonban a fentiek mellett sem várhatjuk a szerzőtől, hiszen ez archontológiai és genealógiai kutatás nélkül kivitelezhetetlen vállalkozás lett volna. A szerző a fentiekben túl megadja az előfordulás idejét, illetve a forrásközlésre utaló hivatkozást is.

Néhány, a korai névanyag egy-egy etimológiai csoportjával foglalkozó, természetesen teljességre nem törekvő, tudományos igényű feldolgozást említhetünk még a későbbi évtizedekből. Ezek között mindenképpen kiemelendő GOMBOCZ ZOLTÁNNak az Árpád-kori török (GOMBOCZ 1915), illetve BAÁN KÁLMÁNNak az ősi magyar személynevekről írott, tudományos igényű munkája (BAÁN 1944).

A kezdeti, kudarcra ítélt próbálkozások után a második világháborút követően nyílt reális esély a korai századok teljes személynévtárának létrehozására. BENKŐ LORÁND a névtudomány legközelebbi feladataként 1949-ben a régi magyar személynévanyag legalább a családnevek kialakulásának koráig (a 14–15. századig) történő összegyűjtését jelölte meg (1949: 247). BENKŐ felhívását követően a Magyar Tudományos Akadémia 1949-ben létrehozott Nyelvtudományi Intézetében el is kezdődtek a történeti személynévtár munkálatai. Az 1950-es években folyó adatgyűjtés előrehaladott állapotáról PAPP LÁSZLÓ számolt be az 1958-ban tartott első névtani konferencián (PAPP 1960). A készülő Árpád-kori személynévszótárról a szakmabelieken kívül már az érdeklődő nagyközönséget is tájékoztatták különböző napilapok hasábjain.² A nyolc év alatt összegyűjtött 120 ezres cédulaanyag további bővítését ígérték a még kiadatlan oklevelek feldolgozásával, a megjelenés idejét pedig 1967 körülre prognosztizálták. Sajnos mindez csupán terv maradt: a kiadás nem történt meg, az összegyűjtött cédulaanyag további sorsa pedig ismeretlen.

Habár a mű nem készült el, az adatgyűjtés alapelveiről PAPP LÁSZLÓ tanulmányiból (1960, 1961) pontosan értesülhetünk. A gyűjtés általános célja „a névvel megjelölt Árpád-kori személyek számbavétele volt” (PAPP 1960: 126), azaz a legkorábbi emlékektől kezdve 1301-ig az Árpád-kori Magyarországra kiterjedően (beleértve Szlavóniát is) kívánták a személynévi adatokat feltárni. A legvitatottabb kérdést a személynévi eredetű helynevek szótárázása jelentette. A munkabizottság úgy döntött, hogy az eltérő vélemények ellenére (erre l. pl. PAIS 1960) nem veszik fel a szótárba a személynéveket tartalmazó helyneveket, egyrészt mert nem mindig problémamentes a személynévi eredet igazolása, másrészt a névtárat egyfajta munkaeszközzül szánták etimológiai kérdések megoldásához, névgyakorisági elemzésekhez, a társadalmi megoszlásnak, az öröklődésnek, egyes névalakok funkciójának, területi elterjedésének stb. vizsgálatához, amiben a helynévi adatok zavaróak lettek volna. Véleményük szerint amennyiben olyan adatot is szótáráznak, amely az adott forrás keletkezési idejében már nem élő személy nevéből keletkezett helynév, akkor „a személynév életére vonatkozóan” félrevezethetik az adat felhasználóját (PAPP 1961: 186).

PAPP érvelését helytállónak kell elfogadnunk, hiszen valóban hitelesebb képet kaphatunk a korai névanyagról, ha a névfajtákat egyértelműen elkülönítjük egymástól, nem hagyva figyelmen kívül természetesen a kapcsolódási pontokat sem.³ Ma is figyelembe vehetőek az átmeneti névformák (helynévi latin birtokos szerkezetek, helymegjelölések stb.) kapcsán megfogalmazott lexikográfiai érvek. A körvonalazott alapelvek között csupán a bibliai és mondai személyek nevének felvétele ellen emelhetünk elvi kifogást.

² Vö. pl. Árpád-kori személynévszótár. *Dunántúli Napló* 15/307: 1, 1958. dec. 31.; Árpád-kori személynévszótár készül a Nyelvtudományi Intézetben. *Pest Megyei Hírlap* 2/307: 4, 1958. dec. 31.; Árpád-kori (!) személynévszótár készül a Nyelvtudományi Intézetben. *Szolnok Megyei Néplap* 9/308: 4, 1958. dec. 31.

³ Ilyen esetben megoldás lehet például a vonatkozó helynévi adatok szócikken belüli elkülönítése.

3. Az Árpád- és Anjou-kori személynévtárak. Az Árpád-kori személynevek összegyűjtése és a kutatás számára elérhetővé tétele terén FEHÉRTÓI KATALIN elévülhetetlen érdemeit kell mindenekelőtt kiemelnünk. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében vakvágányra futott munkálatok után hiánypótló jelleggel rendezte sajtó alá az Árpád-kori kis személynévtár anyagát. Az 1983-ban megjelent munka öt, 12–13. századi forrás személynévanyagát tartalmazza. A felhasznált források a következők voltak: 1. 1138/1329: a Dömösi prépostság adománylevele (kb. 1400 szn.), 2. 1202–1203: az Aradi káptalan birtokösszeírása (kb. 400 szn.); 3. 1211: a Tihanyi összeírás (kb. 2000 szn.); 4. 1237–1240: az Albeus-féle összeírás (a Pannonhalmi apátság birtokösszeírása) (kb. 500 szn.); 5. 1208–1235/1550: a Váradi regestrum (kb. 6800 szn.). A névadatok időrendben, szövegkörnyezettel, forrásjelzéssel, etimológiai magyarázat nélkül követik egymást a névcikkeken belül. A mintegy 11 ezer korai névadatot tartalmazó névtár alapján a kutatók a korábbinál pontosabb képet kaphattak a korai magyar személynévállomány összetételéről, viszont mindez kétségtelenül csupán töredéke volt az 1301 előtti forrásokban fennmaradt Kárpát-medencei névanyagának.

FEHÉRTÓI mindennek tudatában folytatta a gyűjtőmunkát a „teljes” Árpád-kori személynévnyagra vonatkozóan. A gyűjtés körét elsősorban a nyomtatásban megjelent okleveles forrásanyagban határozta meg. Feldolgozta az Árpád-kori új okmánytár köteteit (ÁÚO.), valamint GYÖRFFY GYÖRGY Árpád-kori történeti földrajzából (Gy.) is kigyűjtötte az ott közölt személyneveket. Viszont nem használta fel a FEJÉR GYÖRGY által összeállított Codex Diplomaticus Hungariae című legelső oklevélközlő sorozatot (F.) az abban található számos olvasati hiba miatt. A csak kéziratban meglévő, mintegy ezer Árpád-kori oklevelet szintén nem dolgozta fel. Az adatgyűjtés térbeli határát a Magyar Királyságra korlátozta, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia személynevei ezért kimaradtak a válogatásból.

FEHÉRTÓI agyaggyűjtésének legvitathatóbb eleme az az eljárás, mely a 14. századi krónikakompozíció Árpád-korra vonatkozó nevein kívül Anonymus Gesta Hungarorum és Kézai Simon Gesta Hunnorum et Hungarorum című művének személyneveit érinti. A nyelv- és történettudomány kutatóinak jelentős része ma már egyetért abban, hogy a geszták szereplőinek és az általuk véghezvitt cselekményeknek a hitelessége több esetben megkérdőjelezhető (vö. pl. TÓTH 2013: 236). Tudjuk, hogy a szereplők egy része nem valós (mondai) személy, mások nevét pedig Anonymus helynévből alkotta meg, majd talált ki hozzájuk kapcsolható történetet (bővebben l. pl. BENKŐ 1994, 1998), észrevéve, majd felhasználva a magyar névadásnak azt a sajátosságát, hogy személynévből formáns nélkül is keletkezhet helynév (elsődlegesen településnév). Munkamódszerének legárulkodóbb esetei azok, amikor idegen (nem személynévi) etimonú (főként szláv) helynevekből is hasonló módszerrel hoz létre fiktív személyneveket (pl. *dux Salanus* < *Szalankamen* szláv eredetű településnévből, Laborc vezér < *Laborc* szláv folyónévből, Zobor vezér < szláv hegynévből). A gesztában előforduló személynevek egy másik csoportjánál a személynévi eredet más, korabeli forrás adatával nem erősíthető meg (pl. *Galád* – ÁSzt. *Glad*, *Tolma* – ÁSzt. *Tulma*, *Gyalu* – ÁSzt. *Gelou*, *Kölpén* – ÁSzt. *Culpun* stb. – vö. BENKŐ 1998: 18–24).

A fentiekhez hasonló nevek tulajdonképpen az írói névadás korai példáinak tekinthetők (bővebben l. FARKAS 2019), így a névtár személynevei között feltüntetve azt a téves képzetet kelthetik az olvasóban, mintha ezek is a korabeli névadás valóságos elemei lettek volna. Természetesen a geszták valós személyek nevét is tartalmazzák, de ezek elkülönítése a fiktívektől további kutatást igényel. FEHÉRTÓI fenti munkamódszerét az sem

igazolja, hogy a kitalált írói nevek némelyike századokkal később, a romantika korától kezdve bekerülhetett a magyar keresztnévanyagba (pl. *Salanus* > *Zalán*).

Hasonlóan problémásnak tekinthető a személynévi eredetűnek vélt helynevek (pl. *Donkháza*, terra *Gergen*) szótárázása FEHÉRTÓI munkájában. A szerző ebben az esetben nem törekedhetett teljes gyűjtésre, hiszen az szétfeszítette volna a szótár kereteit, csupán azokat a neveket igyekezett összegyűjteni, amelyek személynévként nem adatolhatóak. Ez viszont egy olyan szótár esetében, amely a legkorábbi személynévanyagról kíván hiteles képet adni, nehezen fogadható el, hiszen a helynév személynévi előzményét önmagával a helynévvel nem lehet igazolni (az ellenérveket l. még fenn). Ezeket a neveket mindenképpen külön lett volna célszerű listázni.

Lexikográfiai szempontból mindenképpen említést érdemel, hogy a szerző művéhez mutatóként a nemzetségevek és a női nevek eredeti helyesírás szerinti listáját csatolta. A morfológiai kutatások megkönnyítése érdekében a kötet a teljes névállomány névvégmutatóját is tartalmazza. Fontos segítséget jelent továbbá a kötet tartalmának CD mellékleten való elérhetővé tétele is.

FEHÉRTÓI a következőket írja a munkájáról: „Névtáram mutatványnak, reprezentatív felmérésnek tekintendő, azaz nem teljes, mégis a jelzett korszak, az Árpád-kor személynéveiről megközelítőleg hű képet felmutató gyűjtés” (ÁSznt. 8). Az ÁSznt. tehát nem tartalmazza a fennmaradt teljes Árpád-kori személynévanyagot, a gyakori nevek esetében a szerző ugyanis válogatta az adatokat, ez pedig névgyakorisági elemzésre nem teszi alkalmassá a gyűjteményt. A gyakoriságszámítást az is megnehezíti, hogy a névtár nem rendel egy adott személyhez a többszöri névelőfordulásokat. (PAPP LÁSZLÓÉKNÁL még kimutatható ilyen törekvés, bár ennek a megvalósíthatósága kétségtelenül számos nehézségbe ütközött volna.)

Az ÁSznt. ugyan nem tartalmazza az egyes nevek etimológiai magyarázatát, viszont a címszavasítás, illetve a szócikkek közötti utalások összekapcsolják a FEHÉRTÓI KATALIN szerint összetartozó névalakokat.⁴ Az, hogy ennél tovább nem ment a szerző, nem róható fel neki, hiszen az etimológiai elemzés hasonló vagy még nagyobb nagyságrendű munkát jelentett volna, mint magának az adatoknak az összegyűjtése. „Amennyire örvendetes tény, hogy a régi magyar személynévek tanulmányozása terén az első fontos akadály (ti. egy filológiai alaposságú adattár megjelentetése) elhárult a névkutatók elől, annyira elszomorító a magyar névtudománynak az a nagy adóssága, amely az Árpád-kori személynévadatok etimológiai vizsgálatának hiánya terén mutatkozik” (N. FODOR 2015: 118). Az egyes névalakok körüli olvasati, illetőleg magyarázati bizonytalanság (különösen a számos egy- vagy kétszótagos név esetében) még inkább fokozza a nehézségeket (erre l. FODOR 2006, SLÍZ 2011a: 56–67). Mindezek a tényezők, illetve a névanyag nagysága pályázati támogatással végzett kutatócsoporti munkát tenne szükségessé.

BENKŐ LORÁND 70 évvel ezelőtt még bizakodóan írta: „A személynév-etimológiai szótár belátható időn belül való megvalósítása lehetségesnek látszik.” Indoklása szerint: „Ilyen jellegű munkánál korántsem kell, és nem is lehet teljességre törekedni. [...] Egyelőre megelégedhetnénk a keresztnévek, valamint a gyakoribb régi világi eredetű személynévek és családnevek etimológiájának a megadásával” (BENKŐ 1949: 249). A névkutatás adóssága e téren kétségtelen. Az Árpád-kori személynévek etimológiai szótárának elkészítése továbbra is a magyar névkutatás elsődleges feladatai közé tartozik.

⁴ Ezek az összekapcsolások sokszor hiányosak, esetlegesek és pontatlanok. Összekapcsol nyilvánvalóan nem összetartozó névalakokat is, illetve az is előfordul, hogy egy személy adatai 3–4 szócikkben vannak szétszórva (erre l. pl. SLÍZ MARIANN vizsgálatát a *Jolánta* név kapcsán; 2017b: 59–63).

Természetesen nemcsak a magyar írásbeliség első három évszázadának névanyaga fontos számunkra, hanem a későbbi koroké is. Az Anjou-kor névtani szempontból kiemelt jelentőségét az adja, hogy a családnevek előzményei ebben a korszakban kezdtek megjelenni az élő nyelvhasználatban. A korszak fontosságát BERRÁR JOLÁN és FEHÉRTÓI KATALIN is felismerte. BERRÁR a női nevek összegyűjtését kiterjesztette a 14. század végéig (1952). Kötetének jelentőségét növeli, hogy a női neveket etimológiai csoportosításban közli; hasonló munka azóta sem készült az Árpád-kor vonatkozásában. FEHÉRTÓI pedig egy kismonográfiát szentelt a 14. századi, az egyénnév mellé kialakult családnévelőzményeknek, a megkülönböztető neveknek (1969), azonban az átmeneti formáknak tekinthető körülíró névszerkezetek jellemző típusai (a latin *de* prepozíciós nevek, a *filius*-os nevek stb.) nem képezték részét az adatfeltárásnak.

A korszak személynévi adatainak szisztematikus gyűjtését és szótárba rendezését SLÍZ MARIANN kezdte el és részben végezte el az elmúlt évtizedben. Az Anjou-kori személynévtár két kötete (SLÍZ 2011, 2017a) 1301–1359 közötti időszakra vonatkozó névadatokat tartalmaz. Az együttesen több mint 20 ezres névállományt (első kötet: 14 000, második kötet: 6600 névadat) magukban foglaló művek hiánypótlóak, hiszen eddig a korszakból nem rendelkezünk teljességre törekvő, a különböző névformákra, névszerkezetekre is kiterjedő, nem szelektált névanyagot tartalmazó gyűjteménnyel. SLÍZ nem követte a korábbi szerzők (főként FEHÉRTÓI) eljárás módját, az általa felhasznált kiadott és kiadatlan oklevelek névanyagát a maga teljességében vette alapul az anyaggyűjtés során. A korai századok forrásaiban fennmaradt névanyag természetesen így is csupán egy véletlenszerű merítése lehet a ténylegesen létezett neveknek, amely azonban a szelektálással még kevésbé tudna hozzájárulni a korszak személynévtörténeti folyamatainak feltárásához, ezért a szerző megoldása mindenképpen elismerést érdemel.

Az anyaggyűjtés forrásanyagát az Anjou-kori okmánytár hét kötete, a Hazai oklevéltár, a Héderváry és a Károlyi család oklevéltára, a Zichy család okmánytára és az 1332–1337-es pápai tizedjegyzék, valamint néhány kiadatlan oklevél adta. A vizsgált időintervallum az egyelemű névrendszerből a kételeművé válás folyamatának kiemelt időszaka. Természetesnek tekinthető, hogy ebben az időszakban még az egyénevek kapnak kiemelt szerepet, hiszen ezek olyan körülíró névszerkezetekben fordulnak elő, amelyekben a korszak elején még ritkán vannak a kételemű névhasználatra utaló elemek. A zajló folyamatot jól érzékelteti az élő nyelvhasználatra utaló (*dictus*-os vagy anélküli) megkülönböztető nevek számában mutatkozó eltérés a két kötetben.

A névtárak legnagyobb értékét a névadatok közlésén túl az egyénnév eredetére történő utalások adják. Amellett, hogy a „jól szerkesztett, lehető legtöbb információt (név- és írásváltozatok, névetimológia, azonosítás, helyhez és társadalmi réteghez kötés stb.) tartalmazó, szövegkörnyezetet is közlő névtár a történeti névtanon túl számos tudományág (történelemtudomány, társadalomtörténet, történeti szociológia, nyelvtörténet, helyesírás-történet stb.) kiváló forrása” (SZENTGYÖRGYI 2015: 480), SLÍZ MARIANN munkái etimológiai magyarázatai által egy majdan létrejövő Árpád-kori személynévetimológiai szótár alapvető mintájául és forrásául is fognak szolgálni, hiszen számos, korábban is előforduló névalak „megfejtését” már tartalmazzák (l. még GULYÁS 2014).

Itt kell kitérnünk arra a nagyszabású nemzetközi szótári programra, amelynek célja a Kr. u. 500 (máshol 600) és 1600 közötti európai forrásokban rögzített, valódi (nem fiktív) keresztnevek dokumentálása. A Dictionary of Medieval Names from European Sources [Középkori nevek szótára európai forrásokból] (DMNES.) online épülő anyagába az adatokat a munkatársak folyamatosan töltik fel. Az első megjelenéskor, 2015-ben mintegy

1000 név 20 ezer névadatát tették elérhetővé számos európai országból, köztük Magyarországról is. A magyarországi adatok feltöltését a szótár munkálataiba időközben szerkesztő munkatársként becsatlakozott SLÍZ MARIANN végzi. A folyamatosan bővülő adatbázist negyedévente publikálják. A szótár internetes oldalán megtalálható 2019-es statisztikai kimutatás szerint 7329 különböző keresztnévet tartalmaz, melyekhez 79 218 névadat kapcsolódik, ebből női név mintegy 15 000, férfinév 53 000.

A program elindítója és koncepciójának kidolgozója, SARA L. UCKELMAN célja az, hogy minden keresztnévet adatoljanak, amely Európában előfordult a fenti időszakban. Ebbe természetesen beletartoznak a különböző nyelvek alakváltozatai is, azaz nem korlátozzák a gyűjtést egyetlen nyelvre vagy régióra. Ez az eljárás lehetővé teszi, hogy egy adott név használatáról időben és térben is „teljes” képet kaphassunk, és az országhatárokra átívelő tendenciák is láthatóvá váljanak. Ez tulajdonképpen egy areális történeti keresztnévszótár létrehozását jelenti.

A térbeliség láthatóan kiemelt szerepet kap a programban, ezért sem teljesen érthető az a történelmietlen eljárás, amely az adatokat a mai országokhoz, illetve országrészekhez köti. Így szerepelhet a középkori adatsorok mellett lokalizációként Belgium, Izrael, Ukrajna stb. Másrészt felmerül a kérdés, hogy például akkor a magyar adatok esetében hogyan lehet elkülöníteni a mai országhatáron belüli és kívüli középkori adatokat. Mitől függ, hogy az adat melyik ország alá kerül? Esetleg a levéltári lelőhely, a forráskiadás vagy netalántán a feltöltő személye határozza meg? Kétségtelenül nehéz, sőt sok esetben lehetetlen az évszázadok határmozgásait követni, mégis szükséges lenne egyértelművé tenni a térbeliség kritériumait is, hogy az összevethetőség valóban megvalósulhasson.

Az sem egyértelmű, hogy az adatok közlését hogyan képzele a program: vajon az-e a cél, hogy egy név, illetve névalak legalább egyszer adatolt legyen egy adott területen (országban?), igazolva a név meglétét, vagy minden egyes forrásbeli előfordulást össze kíván gyűjteni? A *John* szócikkét⁵ végignézve inkább az utóbbi rajzolódik ki. A magyarországi adatoknál például az Anjou-kori személynévtár első kötetének (SLÍZ 2011) a *Johannes* címszó alatti vélhetően összes adata megtalálható. Ha ebből indulunk ki, akkor várhatóan feltöltődnek majd az ÁSznt., SLÍZ 2017a, esetleg az FTSznSz. vagy KARÁCSONY 1961 stb. adatai is, amely azonban kétségtelenül szétfeszítené és áttekinthetlenné tenné az adatközlést. Noha igaz, hogy egy ilyen program akár több évtizedig is működhet, lehetővé téve egy valóban hatalmas adatbázis kialakítását, amely azonban számos közreműködő igen sok munkaóráját fogja igényelni.

A szótár a keresztnévek etimológiai magyarázatát is megadja, valójában ez az egyik legnagyobb pozitívuma a kezdeményezésnek. Egy ilyen adatbázis jelentősen megkönnyítheti bármely nyelv ismeretlen személyneveinek az azonosítását. Az már most is látszik, hogy a DMNES. egy jövőbeni személynév-etimológiai szótárhoz is jól felhasználható lesz (a programról bővebben l. UCKELMAN–SLÍZ 2015).

4. Személynévtárak a kései ómagyar és középmagyar korból. A korszak szótárainak a bemutatását jelentőségüknél fogva a családnevekre vonatkozó munkákkal kezdem. A magyar családnevek „viszonylagos teljességre” törekvő történeti-etimológiai szótárát KÁZMÉR MIKLÓS állította össze és adta ki 1993-ban. A CsnSz. számos hangtani, alaktani,

⁵ Itt jegyzem meg, hogy szintén vitatható eljárás a nevek angol nyelvi megfelelőinek címszókénti kiemelése. Mivel középkori névanyagról van szó, a latin nyelvi alakok használata lenne az indokolt.

morfológiai, valamint ortográfiai névváltozatot tartalmaz, melyeket a szerző lexikográfiai bokrosítással rendez szócikkekbe. Önálló címszavakként a mai köznyelvi kiejtésnek és helyesírásnak megfelelő névformákat emeli ki. A CsnSz. a fűlészöveg szerint mintegy 9800 szócikket tartalmaz, azaz ennyi magyar családnév 14–18. századi adatait és eredetét mutatja be. A CsnVégSz. szerint azonban ennél több, alakváltozatok nélkül pontosan 10 466 (utalócímszókkal 14 101) címszó található a szótárban (CsnVégSz. 8).⁶ Annak megbecsülése, hogy a szócikkekben szereplő névadatok teljes száma mennyi, majdnem lehetetlennek tűnik. Mivel a szótárnak nem készült digitális változata, az adatok statisztikai kimutatása sem egyszerű. Számításaim szerint a szótárban közölt adatok száma 100 ezer körüli, hozzávetőlegesen 90 és 110 ezer közötti lehet.⁷ Azonban a tetemes adatmennyiség a szerző által gyűjtött „millió nagyságrendű” anyagnak csak egy részét (HAJDÚ szerint egynolcadát; vö. ÚCsnT. 7) tartalmazza. Mivel a szerző az adatválogatás háttéréről szűkszavúan csak annyit mond, hogy egy családnév lehetőség szerint sok forrásból, a történeti Magyarország számos földrajzi pontjáról, különböző időpontokból minél több ortográfiai, hangtani és morfológiai változattal legyen képviselve a szótárban (CsnSz. 5), érdemes a források segítségével az adatgyűjtés és -közlés háttérét részletesebben feltárni, mivel ez a felhasználhatóságot is befolyásolhatja. Az alábbiakban példaként a gyűjtési időszak végéhez kapcsolódó reprezentatív metszetet vizsgálom meg.

A szótárban közölt másfél oldalas levéltári forrásjegyzék szerint a szerző a Magyar Királyság 1720-as összeírásának válogatott névanyagát is felhasználta. Az 1715-ben keletkezett első országos összeírás terjedelmes anyagából azonban mindössze Sopron és Tolna megye, valamint Pápa szerepel a kimutatásban (CsnSz. 18–19). Mivel a Conscriptio Regnicolaris összeírásai nem tartalmazzák Erdély névadatait, ezért KÁZMÉR a gyűjtést az Erdélyi Kormányzóság F 49 fondszámú Vegyes conscriptio-k elnevezésű anyagára is kiterjesztette. Az nyilvánvaló, hogy az 1720-as országos összeírás 178 ezres névanyagának csak töredéke szerepelhet a szótárban, hiszen a szerző egyrészt csak a magyar eredetűnek vélt neveket listázta, másrészt még ezt a mintegy 80 ezres névállományt is erősen megrostálta. Arról, hogy mi alapján válogatott a magyar eredetű nevek között, a fenti szempontokra (főként az arányos területi lefedettségre és a gyakorlati tényezőkre) való hivatkozáson kívül nem rendelkezünk információval (erre l. még VÖRÖS 2012: 488). A válogatás módszerének feltárásához összevettem a CsnSz. adatközlését egy kisebb közigazgatási egységnek, Nagyenyednek az 1713-as erdélyi összeírásban található névanyagával.

Nagyenyed 1713-as adóösszeírásában 183 személy neve szerepel. A családnevek között mindössze 2 nem magyar eredetű található (*Olczmán, Váncsa*⁸). A 181 magyar családnévelőfordulás 131 különböző családnévhez kapcsolódik. Az összevetés alapján megállapítható, hogy KÁZMÉR a gyakori nevek esetében nagy mértékben szelektálta a ren-

⁶ VÖRÖS FERENC (2012: 486) 10 465, illetve 14 103 címszót számolt össze.

⁷ Néhány véletlenszerűen kiválasztott oldalon összeszámoltam a közölt névadatokat, és a következő számokat kaptam: 57, 75, 76, 83, 94, 98, 106, 118 (126, 167, 178). A kimagasló utolsó három szám a *Nagy* és a *Tót* név szótári adatközlésének egy-egy lapján olvasható adatszámot jelzi. Az első 8 adat arányait figyelembe véve 88 körüli átlagadatot kapunk oldalanként. A szótári rész 1152 oldal terjedelmű. A csonka oldalakat levonva minimálisan 1100 oldallal számolva az adatszám hozzávetőleges értéke 96 800 lesz.

⁸ KÁZMÉR a *Váncsa* nevet felveszi a szótárába, tehát magyar eredetűnek tartja. A név magyar eredete véleményem szerint kétséges.

delkezésére álló adatokat, de a *Nagy* esetében például még így is 296 (ebből az 1720-as összeírásból 47), a *Tót*-nál 307 (az 1720-asból 54) adatot közölt. A TMCsA. 1720-as adatbázisában az előző névnek 2722, az utóbbinak 2946 előfordulása van. A szerző az összeírásnak nyilvánvalóan csak egy részét (1,7–1,8%-át) használta fel, a teljes anyag feltárását nem vállalhatta. Másrészt a gyér adatolású családnevek esetében is előfordulhatott, hogy nem kerültek be a szótárba a KÁZMÉR által vélhetően ismert és kigyűjtött adatok. A nagyenyedi anyagban ilyen például a *Balsai*, *Bodrogi*, *Murza*, *Rádai* és a *Rékasi* családnév. A *Korponai* név esetében pedig a területi elvhez kapcsolódó elvárások nem teljesültek, hiszen a 18. század elejéről egyáltalán nem találunk Erdélyhez köthető adatot a névre a CsnSz.-ben, annak ellenére, hogy Nagyenyeden a név biztosan előfordult. A vizsgált anyag tanulsága továbbá az, hogy a legtöbb nagyenyedi családnév címszóként megtalálható a szótárban. A 131 családnévből mindössze 10 maradt ki, melyek között négy kétagú, összetett családnév (*Szac? Ötvös*, *Szász Szabó*, *Szatmári Szabó*, *Váradai Szűcs*), egy pedig bizonytalan olvasatú (*Gypseyi*). A nagyenyedi nevek előfordulásainak (172) a felét (86) megtaláljuk a szótárban. Csupán az *Agotai*, az *Andormányi*, a *Burullyai*,⁹ az *Imás* és az *Oci* családnév szótárázása nem történt meg. Kimaradásuk oka vélhetően a bizonytalan magyarázatokban és gyér adatolhatóságukban keresendő, bár ez utóbbi szempont az érvelésben inkább a közlés mellett szólna.

A fenti szempontok érvényesítésének eredményeként a nagy mennyiségű adatot közlő szótár gyakorisági számításához nem használható, névföldrajzi elemzéshez is csak korlátozottan (vö. pl. ZELLIGER 2010). A szótár felhasználhatóságát nagy mértékben korlátozza továbbá, hogy csak nyomtatott formában érhető el. A tetemes adatmennyiség digitalizált adatbázisba rendezése lehetőséget adna többek között az egyes névváltozatok, a különböző névformások, valamint a névrendszertani jellemzők több szempontú vizsgálatára is.

Ezt a hiányosságot a CsnSz. címszóanyagára épülő a tergo szótár (CsnVégSz.) igyekezett enyhíteni. A szótár szerkezetileg két fő egységből áll: a szótári részből és a névanyag motivációk szerinti jegyzékéből. Az előbbi a címszók mellett megadja a névadás lehetséges motivációinak kódját is. A szótár szerkesztői, FARKAS TAMÁS és F. LÁNCZ ÉVA vállalták, hogy KÁZMÉR szerteágazó motivációtípusait áttekintik és egységes rendszerbe foglalják. A CsnSz. az egyes neveknél ugyanis utal a név közvetlen előzményére (pl. *Pesti* < *pesti* < *Pest* hn. + -i; *Pestis* < *pestis* 'csoma, dögvész'; *Kada* < *Kada* régi világi személynév stb.), valamint megadja a lehetséges névadási magyarázatokat, amelyek néhol következtelnek, illetve hiányosak. (Például néhol csupán a közszoji előzmény jelentését találjuk motivációként.) Az, hogy az utóbbiak feltárásában milyen elvet követett a szótáríró, szintén nem derül ki az előszóból. Ezért is volt nehéz feladat a változatos motivációkat rendszerbe illeszteni. A CsnVégSz. második része a teljes címszóanyag motivációk szerinti jegyzékét tartalmazza. (A helynévi eredetű családnevek folyamatos szövegű felsorolása például több mint 9 oldalt tesz ki.) Ezáltal az egyes kategóriák megterheltségének arányai is vizsgálhatók a történeti magyar családnévállomány vonatkozásában (számszerű adataikat l. CsnVégSz. 12). Az a tergo szótár a CsnSz. alapján közli továbbá a név első előfordulásának az évszámát.¹⁰

⁹ Brulya (Burullya) oltmelléki szász település (vö. KISS 2006: 377).

¹⁰ Az adatok ellenőrzését azonban érthető módon nem vállalhatták a szerkesztők. MIZSER az *Asztély* név kapcsán például megjegyzi, hogy az *Asztélyi* családnév 1375-re datált első adata írás-hiba eredménye. A helyes évszám: 1735 (MIZSER 2007: 78). Ugyanakkor az ehhez hasonló példák elenyészőek lehetnek a hatalmas anyagban.

A CsnSz. (és az erre épülő CsnVégSz.) a magyar névkutatás és az érintkező tudományágak számára sok szempontból hasznosítható, fontos alpmunkává váltak az elmúlt évtizedekben. Megfelelő kiindulópontjai lehetnek egy, a Németország digitális családnévszótárához (Digitalen Familiennamenwörterbuch Deutschlands; DFD.) hasonló digitális történeti-etimológiai családnévszótárnak is.

A családnevek kialakulásában kiemelt időszaknak, a Mohács előtti egy és negyed évszázadnak a személynévadásába enged bepillantást a korábban megjelent néhány kisebb névkorpusz (pl. TÖRÖK 1961, MEZŐ 1970) mellett a Felső-Tisza-vidék személynévszótára (FTSznSz.), mely 2010-ben látott napvilágot. Ennek tízezres névállománya primér okleveles anyag névadatait tartalmazza. A szótár adatgyűjtési elve a teljességre törekvés volt, amely ebben az esetben azt jelentette, hogy a személynévi adatok összegyűjtését sem nyelvi (formai), sem pedig külső tényezők (pl. a néviselő társadalmi hovatartozása vagy a forrás hiányosságai) nem korlátozták; a szerző szerint ugyanis a névrendszer hiteles leírása kizárólag a „teljes” (nem szelektált) névanyag feltárása alapján történhet. A szótár az adatközlésen túl etimológiai magyarázatokat és a névadás indítékára történő utalást is tartalmaz a CsnSz. eljárását követve. Az FTSznSz.-ben megtaláljuk az egyes névadatok személyhez rendelését is, ami az egyes nevek variabilitásának vizsgálatát és a statisztikai arányszámítást is lehetővé teszi.

A személynévi adatok közlése mellett a szótár jelzi a néviselők társadalmi státuszát: társadalmi réteghez való tartozását, tiszttségét, ritkábban foglalkozását is. A személynévi adatok lokalizációja névföldrajzi következtetések levonását is lehetővé teszi. A szótár az okleveles forrás alapján a jobbágyoknál a lakóhelyre, a nemeseknél a birtokra, az egyházi személyek esetében az egyházi méltóságviselés vagy szolgálattétel helyére utal. Az adatközlés időrendi sorrendben, településenkénti csoportosításban valósul meg, ami lehetővé teszi, hogy egy adott településen említett, azonos megkülönböztető nevű személyek adatai révén a családnevek kialakulására és öröklődésére nézve vonhassunk le következtetéseket.

Lexikográfiai szempontból kiemelendő az egyes névszerkezet típusok önálló közlése a szótárban. A családneveken, családnévelőzményeken kívül, melyek a közreadott adatmennyiség mintegy háromnegyedét teszik ki (vö. FTSznSz. 14), külön jegyzékben található a megkülönböztető nevek latin közszoói fordításainak címszavai betűrendben (pl. *carpentator* 'ács', *faber* 'kovács', *rufus* 'vörös' stb.), a *de* prepozíciós helynévi eredetű családnevek (pl. 1413: *Emericus de perked*), a *filius*-os nevek (pl. 1446: *Michael filius Georgii*), az apa vagy ős nevének latin genitívusos előfordulásai (pl. 1449: *Nicolaus Celementis*), illetőleg az egytagú (egyelemű) egyénnevek (pl. 1423: *Sebastianum*, 1523: *Thoma*).¹¹ A szótár használatát az egyesített címszómutató, a címszavak névvégmutatója, valamint a településnév-azonosító is segíti. (Sajnos az egyénnevek keresése a nyomtatott szótárban nem lehetséges.) Névélettani szempontból tanulságosak azok a párhuzamos névadatok, melyek ugyanazt a személyt jelölték különböző oklevelekben. Az adatok összetartozását utalások jelzik (pl. Döge falunál [1445–1448]: *Nicolaus Kele* = 1449: *Nicolaus Celementis*, 1468: *Elias lanifex* = [1468 u.]: *Elias Chapo*).

A teljességre törekvés elve azt eredményezte, hogy az adatgyűjtés csak észszerű és szükségyszerű területi korlátozással (Északkelet-Magyarországra szűkítve) volt megvalósítható, ezért a kesei ómagyar személynévi adatbázis (az ország más területeire is kiterjedő) bővítése továbbra is az elvégzendő feladatok között tartható számon.¹²

¹¹ Az utóbbiak száma a közölt anyagban már csak mindössze 2,5%-ot tesz ki.

¹² Erre már történtek lépések a szótár megjelenése óta a TMCsA. kutatási programjához kapcsolódóan. Az FTSznSz. anyagával együtt mintegy 22 000, 1401–1526 közötti személynévadat

A középmagyar korra vonatkozóan még egy egyénnekhez kapcsolódó munkát említek meg: KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND névgyűjteményét (1961). KARÁCSONY a keresztnévadási szokások tanulmányozása érdekében adta közre 16–18. századi forrásokból gyűjtött személynévi anyagát. A szerző szerint gyűjteménye 77 210 (68 893 férfi és 8317 nő) személy adatait tartalmazza. Munkája első, szótári részében századokra bontva közli a felgyűjtött keresztnévek és becenévi alakváltozataik időben és földrajzilag arányosan válogatott anyagát. Az adatokat szótári rendben, a szócikkeken belül időrendben, a társadalmi hovatartozás feltüntetésével közli. A kötet másik részében az adattár, illetve a teljes gyűjtés alapján készült feldolgozás kapott helyet. Ebben korszakonként vizsgálja az egyes nevek elterjedtségét, „a társadalmi, a családi névadás törvényszerűségeit” a földrajzi szempontok figyelembevételével. A „személynevekkel” kapcsolatos kérdések mellett a „társadalmi névadás” is vizsgálta a szerző. Elmondása szerint „a megvizsgált anyakönyvek a névtípusoknak (egynevűség, két- és háromelemű nevek, ragadványnevek) oly érdekfeszítő változatosságát nyújtották, hogy ezeket a társadalmi névadás hitel érdemlő megvilágítása érdekében” nem mellőzhette (KARÁCSONY 1961). A források azonban némi egyenetlenséget mutatnak, mert például a 18. századra vonatkozólag főleg református anyakönyveket, jegyzőkönyveket, valamint Kolozsvár 1750-ből származó adóösszeírását használta fel, így a magyar névhasználat jelentős hányada kimaradt a gyűjtési körből.

5. Újmagyar kori családnévtár és családnév-enciklopédia. Az utolsó korszakból HAJDÚ MIHÁLY két munkáját emelem ki és mutatom be részletesen, eltérve a megjelenés időrendi sorrendjétől.

HAJDÚ utolsó műve egy monumentális névtár (ÚCsnT.), amely a szerző egész munkássága alatt különböző Kárpát-medencei forrásokból (pl. anyakönyvekből, összeírásokból, név- és címjegyzékekből, sírfeliratokból) gyűjtött családnéveket tartalmaz az 1787–2007 közötti időszakra vonatkozóan. Az adatgyűjtés és -közlés „II. József névrendelete évének halotti anyakönyveiből vett adatokkal kezdődik”¹³, és a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala (KEKKH) által a szerző rendelkezésére bocsátott, 2007-es teljes magyarországi lakónépesség családnévállományának feldolgozásával zárult. HAJDÚ azokat a családnéveket kívánta közreadni, amelyek a történelmi Magyarország területén a fenti időszakban ténylegesen adathozhatóak voltak, ezért nem használta fel azoknak a névgyűjteményeknek az adatait (pl. LENGYEL 1917), amelyekben a valószínűs neveken kívül kreált nevek is helyet kaptak (ÚCsnT. 6).

A névtár a szerző számításai szerint 375 565 különböző családnévalakot tartalmaz. A KEKKH népesség-nyilvántartási adatai alapján 194 432-féle írásváltozatot különített el. A fennmaradó mintegy 181 000 névalak más forrásokból, így HAJDÚ saját és egyetemi hallgatóinak időben és térben kiterjesztett gyűjtéseiből állt össze (ÚCsnT. 19). Azt azonban jóval nehezebb meghatározni, hogy ezek a számadatok pontosan hányféle családnévet rejtenek, így a CsnSz. adataival (l. fenn) való összehasonlításra nincs módunk.

található a TMCsA. középkori adatbázisában. Az NKFIH (OTKA) PD 116414. számú pályázatához kapcsolódó, 2015–2018 közötti forrásfeltárás eredményeként a primér okleveles forrásokból gyűjtött névadatok száma 7255-tel, a nyomtatásban megjelent kiadásokból gyűjtött adatok száma pedig 7470-nel nőtt. Ezek főként a Dunántúl, a Dél-Alföld és Erdély területére lokalizálhatók. Ennek ellenére a korszakra vonatkozó adatgyűjtés és -feldolgozás továbbra sem tekinthető lezártnak.

¹³ Ennek némiképp ellentmond az, hogy a forrásjegyzék szerint írott forrásai között 16–17. századi névanyag is előfordul (vö. pl. ÁDÁM 1989, MIKECS 1944).

A szerző ezt a munkáját a CsnSz. időbeli folytatásaként jellemezte (az ÚCsnT. kéziratban lévő a tergo kötetét pedig a CsnVégSz. folytatásának szánta), hangsúlyozva, hogy más szempontból (tartalom, felépítés, közlésmód) azonban inkább különböznek egymástól (ÚCsnT. 6–7). A továbbiakban magam is néhány különbségre térek ki részletesebben.

Az egyik legfeltűnőbb eltérés a két szótár között a hivatkozások kezelése terén látható. Míg a CsnSz. mindig megadja a közölt adat pontos forrását, és ezzel együtt az adatolás idejét, addig az újmagyar kori névtárban a forrásjelzés és az évszám feltüntetése elmarad. Érdekes, de a gyűjtési mód alapján érthető megoldás, hogy az ÚCsnT. kizárólag a KEKKH névadatainál közli a név gyakorisági számát, ebben az esetben a forrás és az idő közvetve hozzárendelhető az adathoz. A névtár ugyan tartalmaz forrásjegyzéket (ÚCsnT. 27–37), de a névanyag másik fele esetében a konkrét forrásra történő utalás elmarad, ami az adatok ellenőrizhetőségét jelentősen korlátozza, a visszakereshetőséget pedig egyáltalán nem teszi lehetővé. A hivatkozások elmaradását HAJDÚ egyrészt a primér források (főként az anyakönyvek, sírfeliratok stb.) esetében a kutatási nehézségekkel, főként a személyiségi jogi és politikai korlátozásokkal magyarázza, másrészt azzal, hogy a kutatók eddig is „csak elvétve néztek utána az oklevélkiadványokban egy-egy adatnak” (ÚCsnT. 8).

A másik lényeges különbség, hogy a CsnSz. röviden kitér a név eredetére, valamint a névadás indítékaira. Ezek az utalások az újmagyar kori névtárból szintén hiányoznak. Az ÚCsnT. az egykor Magyarország területén létezett családnevek listáját adja közre egyéb információk hozzárendelése nélkül. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy nem szükségszerű egy szótárnak a két vagy több szempontrendszer (történeti adatközlés, etimológiai magyarázat, névélettan stb.) teljesítését együttesen magára vállalnia.

HAJDÚ MIHÁLY a fenti szempontoknál fontosabbnak tartotta a teljességre törekvő adatközlést. A CsnSz.-ben alkalmazott adatválogató munkamódszerrel nem értett egyet, mivel KÁZMÉR „a maga kutatta névanyagból kiválogatta az általa magyar eredetűnek tartott neveket, a többit mellőzte”, sőt a magyar családnevek „millió nagyságrendű” adatainak hétnyolcadát sem közölte, ezzel szemben az ÚCsnT. „minden föllelt név írásváltozatát tartalmazza egyszer, bármilyen eredetű vagy etimológiájú is az” (ÚCsnT. 7; a kiemelés törölve – N. F. J.). Rendezőelve tehát „minél több különböző névalak föl kutatása és közlése” volt, tekintet nélkül a név eredetére.

Az ÚCsnT. tehát egy olyan impozáns névgyűjtemény, amely arról tájékoztat, hogy milyen családnévalakok (helyesírási, hangtani és alakváltozatok) fordulhattak elő a Kárpát-medencében az elmúlt két és fél évszázadban.

HAJDÚ MIHÁLY itt említendő másik munkája a Leggyakoribb mai családneveink alcímet viselő Családnevek enciklopédiája (CsnE.), amely tehát a cím szerint se nem történeti, se nem szótár, ezért némileg kilóg az eddig bemutatott művek sorából. Hogy mégis ezzel zárom áttekintésemet, azt egyrészt a jelenkori családnévanyagnak a történetiségbe ágyazott volta, másrészt a szerző által ismertetett kutatástörténeti előzmények (l. HAJDÚ 2008) indokolják, melyek szorosán összekapcsolják ezt a művét az előző munkával. A kapcsolatot a részben közös forrásanyagon túl az adja, hogy a CsnE. névfejtési az újmagyar kori névtár egyfajta etimológiai kiegészítésének tekinthető, azaz a szerző ebben a kötetben voltaképpen vállalta az ÚCsnT.-ben is megtalálható családnevek egy részének elemzését.

Az enciklopédia HAJDÚ szerint „e könyv címében azt jelenti, hogy az egyes családnevek bemutatásakor teljességre törekszünk. Igyekszünk mindent leírni az adott névről, ami a mai kor tudásszínvonalának megfelel és föl kutatható” (CsnE. 7). A kötet fenti megfogalmazása már előrevetíti az olvasó számára, hogy itt elsősorban a nagyközönségnek

szóló, tudománynépszerűsítő munkáról van szó. Az ugyanis, hogy a családnevek bemutatása a „teljességre törekvés”, illetve a „kor színvonalának tudása” alapján történik, felveti a kérdést, hogy valóban lehet-e egy névről tudományosan teljességre törekvően mindent elmondani, illetve pontosan mit jelent „a kor színvonalának tudása” kritérium. A népszerűsítő jelleget a hivatkozások elmaradása szintén jól jelzi.

HAJDÚ ebben a művében elég nagy feladatot vállal akkor, amikor az 1000 előfordulásnál gyakoribb, szám szerint 1230 mai magyarországi családnév teljes körű bemutatását tűzi ki célul. A korpusz alapját az ÚCsnT.-ben is felhasznált névanyag adja (CsnE. 8). A KEKKH által rendelkezésére bocsátott, összesen 10 162 610 személy családnévét tartalmazó névsorból a szerző gyakorisági listát állított össze. Az ismétlődő névelőfordulásokat összesítve 194 917-féle egyedi családnévalakkal számolhatott.¹⁴ Az anyagmenyiség nagyságát természetesen az alakváltozatok száma, illetve az idegen származású magyar állampolgárok eredeti születési neve is befolyásolta. A szerző a feldolgozás határát az 1000 fölötti előfordulásoknál húzta meg, azonban előtte el kellett végeznie az egy családnévhez tartozó helyesírási és ejtési variánsok összekapcsolását, lemmásítását (egyesítette pl. a *Kovács, Kováts, Kovách, Kowács, Kovatch* stb. névalakokat a *Kovács* címszó alatt), általában a leggyakoribb névváltozatot véve alapul (HAJDÚ 2010: 22). A gyakorisági sorrend kialakítása során egyaránt megfelelő címszóhoz kellett rendelnie a kötőjeles, különírt vagy összeforrt kettős családneveket (pl. *Ábrahám-Nagy, Ács Nagy, Nagygyőr*), illetve a betűragadványnevi előtagúakat (azaz a megkülönböztető betűjeles neveket) is (pl. *D. Nagy*). HAJDÚ azt a megoldást választotta, hogy az összeforrt, egybeírt neveket nem vette figyelembe az egyes névrészeknél.

Mindenesetre a CsnE. a fenti módszer alapján összesen 6 688 592 magyarországi személy családnévét mutathatta be, ez pedig Magyarország népességének közel kétharmadát, 65,82%-át érinti (HAJDÚ 2010: 9). A mű nagy érdeme, hogy a magyarországi névanyag a fenti gyakorisági kritériumon túl nem szelektálva, hanem teljességre törekvően jelenik meg, nem hagyva ki a nem magyar eredetű neveket sem. A kötetben ezért a magyarok mellett megtaláljuk a leggyakoribb német (pl. *Jung, Klein, Schmidt*), szláv (pl. *Novák, Gyuricza, Petrovics*) és román (*Árgyelán, Marosán, Moldován*) eredetű magyarországi családneveket. Érdemes kiemelni, hogy a szerző kategorizációja és számítása szerint az 1230 családnév között 1058 magyar (6 313 271 névviselővel), 73 német, 66 szláv, 3 román és 27 bizonytalan etimonú található.

Az adott név teljes körű, átfogó bemutatására való törekvést hivatott tehát kifejezni az *enciklopédia* elnevezés. A CsnE. ennek szellemében tartalmazza az adott családnév „típusát” (pl. „helynévi eredetű, magyar családnév”, „apanévi eredetű, magyar vagy délszláv családnév” stb.); a név változatait gyakorisággal együtt; az eredeten belül az alapszó nyelvtörténeti változási folyamatait, valamint a név közzői előzményének a jelentését; emellett utal a név földrajzi elterjedésére; illetőleg 19. századi példákkal szemlélteti a névváltoztatásban játszott szerepét (a kötet jellemzésére l. még MIZSER 2010, ZÁNTÓ 2010, VÖRÖS 2011). Az eredeti tervezetben még a híres névviselők is szerepeltek (HAJDÚ 2008: 174–175, 180–182), de végül ezek az adatok különböző okokból nem kerültek be a kötetbe.

¹⁴ Itt jegyzem meg, hogy a két év különbséggel megjelenő kötetek számadatai között több helyütt eltérések mutatkoznak. A családnévalakok számában jelentkező csökkenés (CsnE. 194 917 → ÚCsnT. 194 432) a számos rontott és hibás névalak, illetve a *-né* asszonynévképzős nevek különböző módú számításával magyarázható (vö. ÚCsnT. 19); az egyes névadatok gyakorisági számában mutatkozó növekedés mögött feltehetően szintén hasonló okok állnak (l. pl. *Fekete* 34 982 → 35 019, *Ferenc* 1008 → 1016, *Fodor* 23 288 → 23 297, *Lőrincz* 9705 → 9711 stb.).

Módszertani problémaként a „gördített” etimologizálás gyakorlatát kell megemlítenünk. HAJDÚ ugyanis – az enciklopédikus jellegre hivatkozva – nem elégszik meg a név tulajdonnévi vagy közszoí közvetlen előzményének a bemutatásával és indoklásával, hanem visszavezeti a családnevet alkotó lexémát a kikövetkeztethető legkorábbi előzményre. Például megadja a helynévi eredetű családnevekben szereplő településnevek etimológiai magyarázatát is. A *Kalocsai* családnév kapcsán például megtudhatjuk, hogy a név (1) az ótörök *qal* köznév kétféle jelentéséből – ’megmaradt, (élve) maradt’, ’(anya) jegy az újszülött testén’ – először (2) személynévvé vált valamelyik ótörök nyelvben, majd (3) ez *Kal* ~ *Kál* alakban bekerült a magyar személynévkincsbe, később (4) kiegészült *-s*- ~ *-cs*- kicsinyítő képzővel és (5) *-a* birtokjellel. A *Kalocsa* személynév tehát ’Kalocsé, azaz Kalocs nevű személy fia’ jelentéssel bírt. Ebből (6) formáns nélkül alakult településnév több vármegyében is, ezek (7) bármelyike megkaphatta az *-i* ’onnan/oda való’ jelentésű melléknévképzőt. Ezek közül azonban csupán az utolsó (7) mozzanat az, amely a családnév-etimológiai magyarázat során figyelembe veendő. A többi az ótörök és Árpád-kori magyar személynévtörténet, valamint a helynévtörténet kérdéskörébe tartozik. Az ilyen típusú magyarázat egy népszerűsítő jellegű munkában azért lehet problémás, mert a laikus olvasó téves következtetéseket vonhat le belőle.

A CsnE.-nek az előbbinél is problematikusabb megoldása a különböző nyelvek névrendszereihez köthető névalakok egy (általában magyar) családnévlemmához rendelése. A hibás eljárás módra álljon itt néhány példa! A *Lőrincz* névről megtudjuk, hogy apanévi eredetű, magyar családnév, melynek „változatai” között megtaláljuk a *Lorencz*, *Lórencz*, *Lórenc*, *Lorenc*, *Lórenz*, *Lorenz*, *Laurencz* nem magyar „változatokat” is. A szerző a *Németh* családnévhez rendeli az egyértelműen szláv nyelvi hátterű *Nemecz*, *Nemec*, *Nyemecz*, *Nyemetz* névalakokat is. Bár HAJDÚ azt feltételezi, hogy ezek a *-c* végű névalakok is lehetnek magyar nyelvjárási alakváltozatok (CSE. 347), ezt a hipotézist azonban a *Nemecz* és a *Nyemecz* névalakok 18. század eleji névföldrajza egyáltalán nem támogatja.¹⁵ A *Pintér* változatai között megtaláljuk a *Binder*, *Bínder*, *Bender* családneveket is, melyről a szerző megállapítja, hogy elsősorban német nyelvterületen használatosak. Hasonló példákat még hosszan sorolhatnánk; pl. *Angyal*: *Angyel*; *Fodor*: *Feodor*; *Fiedor*; *Fedor*; *Fülöp*: *Filip(p)*, *Philip(p)*; *Gábor*: *Gábríel*, *Gabriel(l)*, *Gábríely*, *Gábríer*; *Román*: *Rimán*, *Réman*; *Sándor*: *Sander*, *Sánder*; *Bajor*: *Bájer*, *Báyer*, *Bayer*; *Pájer*, *Payer*, *Peyer*, *Peier* stb. A különböző névrendszerekhez tartozó névalakok összekeverése el-lentmondásos kategorizációt eredményezett. Nem világos, hogy a német eredetű *Pintér* családnév miért lett magyarnak, a *Bajor* viszont német családnévnek minősítve, hiszen mindkettő közszoí előzménye a magyar szókészlet német eredetű rétegébe tartozik, a különbség csupán az átvétel idejében mutatkozik. Természetesen számos olyan eset lehetséges, ahol az adott névalak több nyelvhez is hozzárendelhető. A fentiekben az egyértelműen elkülöníthető esetekből vettem példákat.

A mű tartalmaz vitatható vagy téves etimológiai magyarázatokat is. Néhány olyan névnél, amely több nyelvben is létrejöhetett, a magyartól eltérő, más nyelvi eredetre nem történik utalás. A *Filó* esetében például a szláv eredet homályban marad, pedig 1715-ben az egyetlen somogyi adatot kivéve az összes előfordulás északnyugat-magyarországi vármegyék (Turóc, Trencsén, Zólyom, Hont, Nyitra) szláv többségű területeihez

¹⁵ A TMCsA. 1720-as adatbázisában az alábbi, szláv többségű megyékben vagy vegyes lakosságú megyék szláv többségű jársaiban fordulnak elő (zárójelben az előfordulás száma): Trencsén (9), Pozsony (8), Bars (6), Nyitra (4), Zólyom (4), Vas (4), Liptó (3), Hont (3), Turóc (2), Zala (2), Gömör (2), Szepes (1), Pest-Pilis-Solt (1), Komárom (1), Nógrád (1), Sáros (1).

köthető. Hasonló megállapítást tehetünk többek között a *Gajdos*, a *Gregus*, a *Polák* név kapcsán is. A hibás etimológiára a *Pintye* név példáját említem. HAJDÚ szerint olyan „apanévi eredetű, magyar családnévről” van szó, amely „különösen a Hajdúságban, vagyis görögkeleti (pontosabban: görög katolikus – N. F. J.) vallású vidékeken fordul elő” (CsnE. 380–381), azaz a román többségű vidékek szomszédságában. A 21. századi névföldrajzi sajátosságok alapján is gyanítható a *Pintye* családnév román eredete, amelyet a 18. századi előfordulások még inkább megerősítenek.¹⁶

Összegzésként elmondható, hogy HAJDÚ MIHÁLY családnév-enciklopédiája egy hosszú és termékeny kutatói pálya eredményeként az érdeklődő nagyközönség igényeit kielégítendő született, ezzel a szerző a tudományművelés egyik fontos feladatának, a tudománynépszerűsítésnek tett eleget, ugyanakkor számos kérdésben folyamatosan továbbgondolásra készítheti a névkutatókat is.

6. Záró gondolatok. A lexikográfiát a kutatók többsége ugyan a nyelvtudomány egyik fontos alkalmazott kutatási területének tartja, azonban a feladatra vállalkozók sokszor az elismertség hiányával kénytelenek szembesülni. A fentiekben bemutatott tudománytörténeti áttekintés – úgy hiszem – jól példázza a szótárkészítés komplex, összetett, felkészültséget igénylő és rendkívül időigényes feladatát, mely a feladat nagyságához mérten általában többek együttműködését igényelné, és amelyre rendszerint csak kevesen vállalkoznak. A magyarországi történeti személynévszótárak készítésének két évszázada alatt számos alapvető munka látott napvilágot, amelyek fontos segédkönyvül szolgálnak további nyelvészeti és interdiszciplináris kutatásokhoz, bekerültek a tudományos vérkeringésbe, a kutatók rendszeresen használják és hivatkoznak adataikra. A közreadott névtárakkal szemben megfogalmazható kritikák és esetleges hiányosságok ellenére is mindenképpen elismerés illeti azokat, akik egy ilyen nehéz feladatra vállalkoztak (és a jövőben vállalkozni fognak). Hiányosságaik, ellentmondásaik elsősorban azt jelzik, hogy az ösvényt, amelyen jártak, jórészt maguknak kellett kitaposniuk.

A bemutatott munkák „mintát adó kutatói teljesítményként” (SZENTGYÖRGYI 2015: 481) előrevetítik a történeti személynévtan művelőire váró további feladatokat is. A történeti személynévanyag gyűjtésének folytatása (főként a kései ómagyar korra vonatkozóan), az Árpád-kori személynévek etimológiai szótárának az elkészítése, a kéziratban lévő munkák (pl. MIZSER é. n.) megjelentetése, a meglévő névanyag digitalizálása és információtechnológiai feldolgozása, a tudományos eredmények közzététele a tudomány képviselői és a nagyközönség számára (nyomtatásban és a világhálón) a jövőre nézve is bőven ad tennivalót a történeti személynévek kutatói számára.

Felhasznált források

ÁDÁM IMRE 1989. *Szabolcs megye Dadai járásának jobbágynevei 1574-ből*. Magyar Névtani Dolgozatok 82. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
 ÁSzt. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár 1000–1301*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.

¹⁶ A *Pintye* ~ *Pinte* családnév előfordulásai 1715-ben a következők: Szatmár megye (5), Kővárvidék (4), Marosszék (3), Fehér (3), Közép-Szolnok (2), Bihar (2), Máramaros (2), Besztercevidék (1), Torda (19); az 1720-as keresztnévi előfordulások pedig hasonlóan Szatmár, Közép-Szolnok, Kraszna és Máramaros megyékhez köthetők (TMCsA.).

- ÁÚO. = *Árpádkori új okmánytár* 1–12. Közzéteszi WENZEL GUSZTÁV. Pest/Budapest, 1860–1874.
- BAÁN KÁLMÁN 1944. *Ősi magyar személynevek*. K. n., Budapest.
- BERRÁR JOLÁN 1952. *Női neveink 1400-ig*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 80. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY, *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink*. A magyar nyelv kézikönyvei 17. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS, *Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1993.
- CsnVégSz. = *Régi magyar családnevek névvégmutató szótára XIV–XVII. század*. Szerk. FARKAS TAMÁS – F. LÁNCZ ÉVA ANNA. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2009.
- DFD. = *Digitales Familiennamenwörterbuch Deutschlands*. Hrsg. NÜBLING, DAMARIS – JANICH, NINA. <http://www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch/liste> (2020. 05. 03.)
- DMNES. = *Dictionary of Medieval Names from European Sources*. Főszerk. UCKELMAN, SARA L. <http://www.dmnes.org> (2020. 05. 03.)
- F. = *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* 1–11. Studio et opera GEORGII FEJÉR. Typ. Universitatis, Buda, 1829–1844.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1969. *A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek*. Nyelvtudományi Értekezések 68. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1983. *Árpád-kori kis személynévtár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FTSznSz. = N. FODOR JÁNOS, *A Felső-Tisza-vidék késő középkori személyneveinek szótára (1401–1526)*. Magyar Névtani Értekezések 3. ELTE BTK, Budapest, 2010.
- GOMBOCZ ZOLTÁN 1915. *Árpádkori török személyneveink*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 26. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.
- JERNEY JÁNOS 1854a. *Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából*. K. n., Pest.
- JERNEY JÁNOS 1854b. *Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából. Második közlemény, mely I. András kir. korabeli 800 éves imádságokat tartalmazza, két réztábla nyomattal*. Szent István Társulat, Pest.
- KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND 1961. *Személynevek 1500-tól 1800-ig*. Nyelvtudományi Értekezések 28. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KUBÍNYI FERENC 1891. *Régi magyarok személynevei. Magyar történelmi névtár*. Első kötet. Révai Leo Bizománya, Budapest.
- LENGYEL ZOLTÁN 1917. *Magyar névkönyv*. Nap Nyomda, Budapest.
- MA. = MOLNÁR DE SZENCZ, ALBERT, *Dictionarium Latinovngaricum opus novum hactenus nusquam editum – Dictionarium Vngaricolatinum*. Noribergera, 1604.
- MEZŐ ANDRÁS 1970. *A Várdai-birtokok jobbágynevei a XV. század közepéről*. A Kisvárdai Vármúzeum Kiadványai 3. Kisvárdai Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága, Kisvárdá.
- MIKECS LÁSZLÓ 1944. *Moldvai katolikusok 1646–47. évi összeírása*. Erdélyi Tudományos Füzetek 171. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- MIZSER LAJOS é. n. *Bereg megyei családnévllexikon*. Kézirat. Nyíregyháza.
- PPB. = *Dictionarium latino-hungaricum, succum et medullam purioris Latinitatis, ejusque genuinam in Lingvam Hungaricam conversionem ... FRANCISCO PÁRIZ PÁPAI ... Accessionibus locupletatum intentione ac labore PETRI BOD de F. Tsernáton, V. D. Ministri M. Igeniensis. Nova huic Editioni nunc primum addita est lingua Germanica in parte posteriori*, Szeben, 1767.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Anjou-kori személynévtár (1301–1342)*. Históriaantik, Budapest.

- SLÍZ MARIANN 2017a. *Anjou-kori személynévtár (1343–1359)*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061158>
- TMCsA. = *Történeti magyar családnévtasz.* Szerk. N. FODOR JÁNOS. <http://www.csaladnevtasz.hu> (2020. 05. 30.)
- TÖRÖK GÁBOR 1961. Ötszáz éves híradás a szlavóniai magyarságról. *Magyar Nyelv* 57: 236–242, 360–363.
- ÚCsnT. = HAJDÚ MIHÁLY, *Újmagyarkori családneveink tára XVIII–XXI. század. I. Adatok*. Szerzői kiadás, Budapest, 2012.

Hivatkozott irodalom

- BASKI IMRE 1986. A magyarországi kun eredetű nevek kutatása. (Tudománytörténeti áttekintés.) *Forrás* 18: 88–94.
- BENKŐ LORÁND 1949. A történeti személynévvizsgálat kérdései. *Magyar Nyelv* 45: 116–124, 244–256.
- BENKŐ LORÁND 1994. Anonymus gesztája nyelvészeti revíziójának szükségességéről. *Magyar Nyelv* 90: 131–137.
- BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CSÉPLŐ PÉTER 1872. Magyar Onomasticon I. Vezetéknevek okmányainkban. *Századok* 6: 269–273.
- FARKAS TAMÁS 2019. Történelemkonstruálás – névkonstruálás. A honfoglalás, illetve a korai magyar történelem személynevei és az utókor. *Névtani Értesítő* 41: 75–90. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.4>
- FEKETE ANTAL 1991. *Keresztneveink nyomában. (Bod Péter névjegyzékének vizsgálata)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 191. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- FODOR ISTVÁN 2006. Fehértói Katalin: Árpád-kori személynévtár (1000–1301). [Recenzió.] *Magyar Nyelvőr* 130: 238–243.
- N. FODOR JÁNOS 2015. Történeti személynévkutatás. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 115–144.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2014. Nomen est societas? Új monográfiák középkori személyneveinkről és társadalomtörténeti vonatkozásai. [Recenzió.] *Századok* 148: 538–543.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 2008. Beszámoló a készülő „Mai családneveink lexikona” munkálatairól. *Névtani Értesítő* 30: 167–184.
- HORVÁT ISTVÁN 1821. Veszprém Vára Nevéről. A' Tekéntetes Veszprémi Káptalan Nagy Érdemű Tagaihoz Tisztelet Jeléül. *Tudományos Gyűjtemény* 5/3: 37–70.
- KISS LAJOS 2006. Helynévmagyarázatok. *Magyar Nyelv* 102: 370–378.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943/2001². *Keletmagyarország helynevei*. Kisebbségkutatás Könyvek. Lucidus Kiadó, Budapest.
- KRISTÓ GYULA 1976. Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historica* 55: 1–101.
- MELICH JÁNOS 1907. Az Árpád-kori becéző keresztnévek egy csoportjáról. *Magyar Nyelv* 3: 165–176.
- MIKESY SÁNDOR 1970. Személynévkutatásunk első szakaszához. *Magyar Nyelv* 66: 197–207.

- MIZSER LAJOS 2007. Asztély. *Magyar Nyelv* 103: 78.
- MIZSER LAJOS 2010. Hajdú Mihály: Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. [Recenzió.] *Névtani Értesítő* 32: 200–203.
- NAGY GYULA 1872. Magyar Onomasticon III. (A nevek osztályozása.) *Századok* 6: 488–491.
- NAGY IMRE 1872. Magyar „Onomasticon” II. (Észrevételek Cs. P. úrnak az april havi füzetben foglalt czikkére.) *Századok* 6: 341–345.
- PAIS DEZSŐ 1960. Szempontok Árpád-kori személynéveink vizsgálatához. In: PAIS DEZSŐ – MIKESY SÁNDOR szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság névtudományi konferenciája, 1958.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 93–105.
- PAPP LÁSZLÓ 1960. Beszámoló az Árpád-kori személynévszótár munkálatairól. In: MIKESY SÁNDOR – PAIS DEZSŐ szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság névtudományi konferenciája 1958.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 126–131.
- PAPP LÁSZLÓ 1961. Személynevek és helynevek. Az Árpád-kori Személynévszótár kérdéseiből. *Magyar Nyelv* 57: 183–194, 325–331.
- SLÍZ MARIANN 2017b. *Személynévtörténeti vizsgálatok a középkori Magyarországról.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061134>
- SZABÓ T. ATTILA 1940. A személynévek helyneveinkben. *Magyar Néprajz* 2: 81–123.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1997. Szenczi Molnár Albert és a nevek. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 530–535.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1999. Személy- és földrajzi nevek Szenczi Molnár Albert 1621-i magyar–latin szótárában. *Névtani Értesítő* 21: 270–274.
- SENYI GYÖRGY RUDOLF 2015. Slíz Mariann két könyvéről. [Recenzió.] *Magyar Nyelv* 111: 478–481.
- TÓTH VALÉRIA 2013. Szempontok a középkori források személynévi adatainak értékeléséhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 109: 227–254.
- UCKELMAN, SARA L. – SLÍZ MARIANN 2015. Többnyelvű névtani lexikográfia: a Dictionary of Medieval Names from European Sources elnevezésű nemzetközi szótári projekt. *Névtani Értesítő* 37: 203–220.
- VÖRÖS FERENC 2011. Hajdú Mihály, Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. [Recenzió.] *Magyar Nyelv* 107: 200–208.
- VÖRÖS FERENC 2012. Farkas Tamás szerk.: Régi magyar családnevek névvégmutató szótára. XIV–XVII. század. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2009. 192 lap. [Recenzió.] *Magyar Nyelvőr* 136: 485–488.
- ZÁNTÓ EDINA 2010. Hajdú Mihály: Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. [Recenzió.] *Magyar Nyelvőr* 133: 109–111.
- ZELLIGER ERZSÉBET 2010. Név – szó – földrajz Lőrinczétől Lőrinczyig. A családnevek morfológiai kérdései. In: Vörös Ferenc szerk., *A nyelv- és földrajz Lőrinczétől Lőrinczyig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely.

N. FODOR JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0401-3701>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

JÁNOS N. FODOR, Historical personal name dictionaries

Over the two hundred years in which Hungarian historical dictionaries of personal names have been created a number of fundamental works have been published that have served and continues to serve as vital reference books for linguistic and interdisciplinary research. (Only the most important of these are listed.) The idea of collecting the anthroponyms from the earliest period of Hungarian literacy, the Árpád Era, was first raised in 1821. However, the Dictionary of personal names from the Árpád Era was only published in 2004 (by Katalin Fehértói), following in the footsteps of exemplary antecedents (e.g. Kubinyi 1891) and failed attempts. Anthroponyms collected from documents written within the borders of historical Hungary between 1000 and 1301 were included in the dictionary. However, the entries were not supported by etymological explanations, thus creating an etymological dictionary of Old Hungarian names remained a task for future researchers. More can be said of name dictionaries compiled from later periods of the Old Hungarian period. The historical-etymological dictionaries examining the period (CsnSz; FTSznSz; Sliz 2011, 2017a) collected and published their data following methodologically sound lexicographic standards. The fundamental ideas of these editions may provide food for thought for the editors and authors of future dictionaries. A dictionary of family names used in the Carpathian Basin over the past two hundred years, including name variants, was published in the ÚCsnT, based on several decades of research conducted by Mihály Hajdú. An etymological dictionary of the most common current family names (CsnE) was also the result of his work. The historical overview aims to highlight the unique expertise required to complete the complex and time-consuming task of creating dictionaries by examining these published works, while noting difficulties and tasks of future research.